

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

دانشکده الهیات و علوم اسلامی

گروه علمی فقه و حقوق

عنوان پایان نامه :

شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق

استاد راهنما :

دکتر عابدین مؤمنی

استاد مشاور :

حجه الاسلام دکتر مرتضی چیت ساریان

نگارش: رضا فرّخی، شهریور ۱۳۸۸

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

دانشکده الهیات و علوم اسلامی

گروه علمی فقه و حقوق

عنوان پایان نامه :

شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق

استاد راهنما :

دکتر عابدین مؤمنی

استاد مشاور:

حجه الاسلام دکتر مرتضی چیت ساریان

نگارش: رضا فرخی

پایان نامه تحت عنوان شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق

که در مرکز تهران تهیه و به هیات داوران ارائه گردیده است مورد تأیید می باشد. تاریخ دفاع :
نمره : درجه ارزشیابی :

اعضای هیات داوران :

<u>امضاء</u>	<u>مرتبه علمی</u>	<u>هیات داوران</u>	<u>نام و نام خانوادگی</u>
		استاد راهنما	۱-
		استاد مشاور	۲-
		استاد داور	۳-
		نماینده گروه علمی	۴-
		نماینده تحصیلات تکمیلی	۵-

این کمترین

تقدیم به :

ارواح منورّ شاهدانِ سربلند تاریخ تشیع

فقیهان سرخ مکتب اهل بیت علیهم السّلام

شیخ شمس الدین محمد بن جمال الدین بن مکی العاملی

« شهید اول »

و شیخ زین الدین بن علی بن احمد العاملی

« شهید ثانی »

که با نثار جان خود،

عرصهٔ فقاہت را، شکوهی جاودان بخشیدند.

با ابراز قدر شناسی

از راهنمایی های ارزنده استاد گرامی

جناب آقای دکتر عابدین مؤمنی

و مشاوره های ارزشمند استاد ارجمند

حجة الاسلام دکتر مرتضی پیت سازیان

که در نگارش این پایان نامه

با نهایت بزرگواری مساعدت نمودند.

و با تشکر و سپاس از کمکهای بی دریغ :

استاد گرانمایه، جناب آقای دکتر قاسم زاده

«رییس محترم دانشگاه پیام نور مرکز تهران»

استاد گرانمایه، جناب آقای دکتر صدری

«مدیر گروه محترم فقه و حقوق دانشگاه پیام نور مرکز تهران»

حجة الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر ممد فلامی قمی

«محقق ارزشمند پژوهشکده موزه علمی قم»

و سایر عزیزانی که در نگارش این پایان نامه با نهایت بزرگواری مساعدت نمودند.

چکیده

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد، رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه: شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، نام و نام خانوادگی دانشجو: رضا فرّخی

استاد راهنما: دکتر عابدین مؤمنی استاد مشاور: حجه الاسلام دکتر مرتضی چیت سزایان

تاریخ شروع پایان نامه: ۸۷/۸/۲۵ تاریخ اتمام پایان نامه: ۸۸/۶/۳۱

واژگان کلیدی: شبیه سازی- کلونینگ- اصل اباحه

چکیده؛ شامل: هدف، روش، یافته ها و نتایج تحقیق می باشد.

هدف تحقیق: اهداف مورد نظر در این پژوهش، عبارتند از:

- شناخت دیدگاه فقیهان مکتب اهل بیت علیهم السلام در حکم به جواز یا عدم جواز پدیده شبیه سازی انسان، با بررسی زمینه و دلایل صدور این احکام، همچنین مقایسه تطبیقی آن با دیدگاه فقیهان اهل سنت.
- شناخت حقوق فردی، اجتماعی و بین المللی فرد شبیه سازی شده (شبیه).
- بررسی اخلاقی موضوع شبیه سازی انسان- ارائه پایان نامه در مجامع علمی و همایش ها.

روش تحقیق: در این پژوهش، ضمن استفاده از روش کتابخانه ای (فیش برداری و سپس جمع بندی مطالب) ، از مصاحبه با افراد صاحب نظر در این زمینه نیز بهره گرفته شده است. این پژوهش با هدف درک بیشتر حقایق تدوین شده و لذا براساس این نگرش، بنیادی بوده و از آنجایی که بررسی آراء به صورت مستدل و مستند صورت گرفته است، پژوهشی علمی و تحلیلی است.

یافته ها و نتایج تحقیق: در این پژوهش ابتدا، مسأله شبیه سازی انسان از دیدگاه عقلا، مورد بررسی قرار گرفت که از بین دلایل مخالفان، مشکلات پزشکی، به ویژه پیری زود رس، در فرد شبیه سازی شده و از بین دلایل موافقان، مباحثی همچون امکان درمان برخی بیماریها، نظیر ضایعات نخاعی، به نظر از اعتبار بیشتری برخوردار بود. سپس این مسأله از نگاه ادیان آسمانی با اختصار و از نظر مذاهب فقهی شیعی و سنی به تفصیل، مورد بررسی قرار گرفت که نتیجه این بررسی را می توان به دو دسته کلی، تقسیم نمود: ۱- جواز: عمده فقیهان شیعی (بنا بر اصل اباحه) ۲- حرمت: فقیهان اهل سنت (عمدتاً بر مبنای قیاس و استحسانات عقلی)، معدودی از فقیهان شیعی (بر مبنای تغییر در خلقت و عدم مالکیت بر جسد)، علمای مسیحی (بر مبنای نقض حرمت جنین، چه آنکه مسیحیان، ادخال روح را با لقاح مقارن می دانند) و علمای یهودی (به دلیل از بین رفتن نقشهای خانوادگی و نظام اجتماعی). در مبحث حقوقی نیز، حقوق فردی، اجتماعی و معاهدات بین المللی در رابطه با شبیه، مورد بررسی قرار گرفت و نتیجه ای که از این بررسی به دست آمد، این است که فرد شبیه نیز، باید از حقوقی همانند سایر انسانها، برخوردار باشد و نحوه تولد او، نقشی در ایجاد تبعیض بین حقوق او و دیگران ندارد و در پایان، بررسی اخلاقی این پدیده مطرح گردید و نتیجه ای که از آن می توان گرفت این است که، هر چند، حکم شرعی پدیده شبیه سازی انسان، به اعتبار اصل محکم اباحه، می تواند جواز مطلق باشد، ولی بعید نیست که در آینده و در صورت احراز و اثبات مفسده واقعی برای آن، فقها حکم به حرمت ثانوی و حتی اولی آن نمایند، چرا که اگر یقین حاصل شود، این پدیده به اعتبار ایجاد ناهنجاریهای اخلاقی، اجتماعی و پزشکی، از مصادیق امور ضرری است، حکم شارع در مقابل آن، نمی تواند جواز باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۲	مقدمه
	۱- فصل اول: مفاهیم بنیادی در پدیده شبیه سازی
۸	۱-۱- تعاریف و اصطلاحات
۸	۱-۱-۱- شبیه سازی یا کلونینگ
۸	۱-۱-۲- شبیه سازی تولید مثلی
۹	۱-۱-۳- شبیه سازی درمانی
۹	۱-۱-۴- ژن درمانی
۱۰	۱-۱-۵- کلون
۱۰	۱-۱-۶- سلول بنیادی
۱۱	۱-۱-۷- سلول سوماتیک
۱۱	۱-۱-۸- نسب شرعی
۱۱	۱-۱-۹- اصالت الحل

۱۲	۱-۱-۱۰- اصالت الاباحه
۱۲	۱-۱-۱۱- قاعده لاضرر
۱۲	۱-۱-۱۲- مسائل مستحدثه
۱۳	۱-۱-۱۳- اجتهاد
۱۳	۱-۱-۱۴- اخلاق پزشکی
۱۴	۲-۱- شبیه سازی انسان
۱۴	۱-۲-۱- تعریف شبیه سازی انسان
۱۴	۱-۲-۲- تفاوت شبیه سازی با لقاح معمولی
۱۵	۱-۲-۳- مراحل شبیه سازی انسانی
۱۶	۱-۲-۴- انواع شبیه سازی انسانی
۱۶	۱-۳-۱- دین و پدیده شبیه سازی انسان
۱۷	۱-۳-۱- دیدگاه کتب آسمانی در مسأله آفرینش
۲۲	۱-۳-۲- دیدگاه عالمان مسیحی و یهودی در مسأله شبیه سازی انسان
	۲- فصل دوم: شبیه سازی انسان از منظر مخالفان و موافقان
۲۸	۱-۲- دلایل مخالفان شبیه سازی
۲۸	۱-۱-۲- مشکلات پزشکی

- ۳۲ ۲-۱-۲- مشکلات اجتماعی
- ۳۷ ۳-۱-۲- مشکلات حقوقی
- ۳۸ ۴-۱-۲- مشکلات خانوادگی
- ۴۱ ۵-۱-۲- مشکلات عاطفی
- ۴۱ ۲-۲- دلایل موافقان شبیه سازی
- ۴۱ ۱-۲-۲- درمان ناباروری
- ۴۲ ۲-۲-۲- شبیه سازی مقدمه ای بر ژن درمانی
- ۴۳ ۳-۲-۲- جلوگیری از انتقال بیماریهای ژنتیکی از والدین به فرزندان
- ۴۴ ۴-۲-۲- امکان بازآفرینی نوابغ
- ۴۴ ۵-۲-۲- درمان بسیاری از بیماریهای بشر
- ۳- فصل سوم: شبیه سازی انسان از منظر فقه
- ۴۸ ۱-۳- دیدگاه کلی فقیهان اهل سنت در مورد شبیه سازی انسان
- ۵۰ ۲-۳- دلایل حرمت شبیه سازی تولید مثل انسان از منظر فقیهان اهل سنت
- ۵۰ ۱-۲-۳- تغییر در خلقت خداوند
- ۵۱ ۲-۲-۳- لزوم تولید مثل جنسی
- ۵۲ ۳-۲-۳- اختلاط انساب

- ۵۳- ۳-۲-۴- ابهام در روابط خویشاوندی
- ۵۴- ۳-۲-۵- نبود پدر در موارد خاص
- ۵۵- ۳-۲-۶- ابهام در نفقه و ارث
- ۵۶- ۳-۲-۷- از بین رفتن ازدواج و نابودی خانواده
- ۵۷- ۳-۲-۸- از بین رفتن مفهوم مادری
- ۵۸- ۳-۲-۹- امکان شکل گیری روابط نامشروع
- ۵۸- ۳-۲-۱۰- ترویج همجنس گرایی
- ۶۰- ۳-۲-۱۱- سوء استفاده مجرمان
- ۶۲- ۳-۳- دیدگاه های مختلف فقهای شیعی در زمینه شبیه سازی انسان
- ۶۳- ۳-۳-۱- دیدگاه موافقین شبیه سازی انسان در بین فقهای شیعه
- ۶۴- ۳-۳-۲- دیدگاه مخالفین شبیه سازی انسان در بین فقهای شیعه
- ۷۱- ۳-۴- فتاوی فقیهان مکتب اهل بیت علیهم السلام درباره شبیه سازی انسان
- ۷۱- ۳-۴-۱- جواز مطلق
- ۷۳- ۳-۴-۲- جواز محدود
- ۷۳- ۳-۴-۳- حرمت ثانوی
- ۷۵- ۳-۴-۴- حرمت اولی

۴- فصل چهارم: شبیه سازی انسان از منظر حقوق

۸۰	۴-۱- حقوق فردی
۸۰	۴-۱-۱- والدِ شبیه
۸۳	۴-۱-۲- نسبت شبیه با اصل
۸۶	۴-۱-۳- هویت شبیه
۸۷	۴-۱-۴- تابعیت شبیه
۸۷	۴-۱-۵- ارث شبیه
۹۳	۴-۱-۶- وصیت شبیه
۹۴	۴-۱-۷- محرمیت
۹۶	۴-۱-۸- اسلام و کفر
۹۶	۴-۱-۹- قصاص
۹۶	۴-۱-۱۰- دیه
۹۷	۴-۲- حقوق اجتماعی
۹۷	۴-۲-۱- مسوولیت افراد و جامعه نسبت به شبیه
۹۸	۴-۲-۲- منع تجارت شبیه
۹۹	۴-۳- حقوق بین المللی

۵- فصل پنجم: شبیه سازی انسان از منظر اخلاق

- ۱۰۶ ۱-۵- مبحث اخلاق پزشکی
- ۱۰۷ ۲-۵- مبحث اخلاق پژوهشی
- ۱۱۰ ۳-۵- اصول بنیادین اخلاقی در پدیده شبیه سازی
- ۱۱۰ ۱-۳-۵- اصل منع ضرر
- ۱۱۰ ۲-۳-۵- اصل سودمندی
- ۱۱۱ ۳-۳-۵- اصل غایت بودن انسان
- ۱۱۱ ۴-۳-۵- اصل معامله متقابل
- ۱۱۲ ۴-۵- موارد نقض اصول اخلاقی در پژوهش های انجام گرفته پیرامون شبیه سازی
- ۱۱۲ ۱-۴-۵- نادیده گرفتن منافع واقعی بشر
- ۱۱۳ ۲-۴-۵- زیر پا گذاشتن حق آگاهی و انتخاب
- ۱۱۳ ۳-۴-۵- عدم کفایت لازم در تعداد مطالعات حیوانی صورت گرفته
- ۱۱۴ ۴-۴-۵- عدم وجود مدارک کافی برای ضمانت کیفیت روش شبیه سازی
- ۱۱۴ ۵-۴-۵- ریسک بالای مرگ و میر و ناهنجاری ها
- ۱۱۵ ۵-۵- بیان دیدگاه ها در باره مغایرت یا عدم مغایرت شبیه سازی انسان با اخلاق
- ۱۱۶ ۱-۵-۵- دیدگاه کلی قائلین به مغایرت شبیه سازی با اخلاق

- ۱۱۷ ۵-۵-۲- دلایل قائلین به دیدگاه مغایرت شبیه سازی انسان با اخلاق
- ۱۲۱ ۵-۵-۳- دیدگاه کلی قائلین به عدم مغایرت شبیه سازی با اخلاق
- ۱۲۸ نتیجه گیری و پیشنهاد
- ۱۳۱ فهرست منابع و مآخذ
- ۱۳۷ پیوست الف: برخی قوانین بین المللی در لزوم رعایت مبانی اخلاق پزشکی

پیشگفتار

به نام آنکه جان را فکرت آموخت.

هم او که در آیات شریفه ۶۳ و ۶۴ از سوره مبارکه واقعه می فرماید:

« أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ * ءَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ »

« آیا هیچ درباره آنچه کشت می کنید اندیشیده اید؟! ».

« آیا شما آن را می رویند یا ما می روینیم؟! »

شبیه سازی به ویژه، نوع انسانی آن، از آن دسته موضوعاتی است که به لحاظ ارتباطش با اصلی ترین مسائل انسانی، در جنبه های مختلف زندگی فردی و اجتماعی و در حوزه های گوناگون کلامی، حقوقی، اخلاقی و اجتماعی، پرسش هایی را پدید آورده و از جمله حوزه فقه و اجتهاد را به چالش جدی کشیده و فروع مختلفی را فرا روی فقیه عصر ما نهاده است.

در این میان، برخی با تحریم اصل عمل شبیه سازی، عملاً خود را از مسئولیت پاسخ گویی به فروع فراوانی که جواز شبیه سازی به دنبال دارد، رها کرده اند؛ ولی عمده فقهای شیعه، برخلاف دیگر ادیان و حتی دیگر مذاهب اسلامی، قائل به جواز آن شده اند؛ به طوری که می توان گفت، اصل جواز در میان فقهای شیعه مورد اتفاق است؛ زیرا همان تعداد اندکی که به ممنوعیت شبیه سازی انسان نظر داشته اند، نه باستناد دلیل معتبر شرعی، بلکه به سبب نگرانی، از پیامدهای جواز این عمل، به حرمت حکم کرده اند.

از این رو می توان گفت، جواز شبیه سازی انسان، ضمن آن که یکی دیگر از منفردات فقه شیعه است؛ از توانمندی آن نیز حکایت می کند؛ زیرا نظریه جواز، انبوهی از احکام تکلیفی و وضعی در پی دارد که باید فقیه از عهده پاسخگویی آن ها برآید. نکته ظریف در پدیده هایی چون شبیه سازی، در این مطلب نهفته است که، فقیه از یک سو، با پیامدهای فرضی و نگرانی های احتمالی مواجه است و از سوی دیگر، صدور حکم به تحریم، باعث محرومیت جامعه علمی و پژوهشی، از ورود به این عرصه می گردد؛ که نتیجه آن محرومیت از دستیابی به این نوع دانش و فناوری هاست.

مقدمه

در این نوشتار، سعی بر این است تا دلایل و مستندات اعلام فتوای شرعی جواز، در مسأله شبیه سازی انسان، از سوی فقیهان مکتب اهل بیت علیهم السلام، مورد بررسی قرار گیرد؛ لذا برای دستیابی به این امر، ضرورت داشت تا نخست، دیدگاه کلی موافقان و مخالفان این پدیده، صرف نظر از دین و مکتب آنها، بررسی شوند و در ادامه، نظرات ادیان آسمانی و فقیهان اهل سنت در این ارتباط، مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند.

هم چنین کوشش گردیده، تا پس از تعیین حکم شرعی این پدیده، جنبه های حقوقی و اخلاقی آن، به طور جداگانه، مورد بررسی تحلیلی قرار گیرند. هر چند در این میان، به دلیل امتزاج ذاتی فقه و حقوق اسلامی، یک رابطه دو جانبه مابین حقوق قانونی انسان شبیه سازی شده، از یک سو و جواز یا عدم جواز این پدیده از سوی دیگر، وجود دارد. به عبارت دیگر، در حالی که، صدور حکم جواز، برای پدیده شبیه سازی انسانی، به منزله به رسمیت شناختن حقوق فردی، اجتماعی و بین المللی فرد شبیه است؛ می توان گفت؛ اثبات حقوقی نظیر نسب، هویت، ارث و تابعیت برای فرد شبیه سازی شده و پاسخ گویی به شبهات پیرامون آن، خود می تواند در راستای صدور حکم شرعی این پدیده، برای صاحب نظران عرصه فقهت، به کار گرفته شود.

با توجه به توضیح فوق باید گفت، در جدا سازی فصول مربوط به بررسی فقهی و حقوقی این پایان نامه، تسامحی آشکار وجود دارد؛ چرا که به دلیل جداسازی مباحثی نظیر جواز و عدم جواز اصل شبیه سازی، (که در بحث فقهی آمده) و بخش هایی چون ارث، وصیت، دیه و نسب فرد شبیه سازی شده، (که در بحث حقوقی آمده است) مباحث مربوط به فقه و حقوق به ضرورت فصل بندی مطالب، به صورت جداگانه، مورد بررسی قرار گرفته اند، حال آن که، همانطوری که ذکر شد، فقه و حقوق اسلامی ماهیتاً قابل تفکیک نیستند.

این پژوهش، با قصد کشف حقایق بیشتر، در زمینه موضوع شبیه سازی انجام گردیده، لذا براساس این نگرش، این تحقیق، از نوع بنیادی می باشد. از سوی دیگر، تلاش شده تا مسائل فقهی، حقوقی و اخلاقی مسأله شبیه سازی، به گونه ای تحلیلی و موشکافانه، مطرح و پاسخ داده شود؛ براین مبنا، روش ارائه مطالب، به صورت علمی- تحلیلی، می باشد.

در انجام این تحقیق، از روش کتابخانه ای و مصاحبه با افراد صاحب نظر در این ارتباط، استفاده شده است. به این معنا که پس از جمع آوری مطالب از میان منابع مختلف فارسی و عربی و مراجعه به کتابخانه های ملی، دانشگاه تهران، دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه تربیت معلم، دانشگاه آزاد اسلامی پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، پژوهشکده رویان و پژوهشکده ابن سینا، نیز پایگاه های اطلاع رسانی اینترنتی، اقدام به تهیه فیش از مطالب گردآوری شده گردید و با مشاوره های اساتید راهنما و مشاور، فصل بندی مطالب صورت پذیرفت. پیش از بررسی فصول پنجگانه این نوشتار و نظر به رعایت اصول تدوین پایان نامه، ابتدا اشاره ای به پیشینه بررسی موضوع در کشور نموده و سپس، خلاصه ای از مباحث مندرج در هر فصل بیان می گردد.

پیشینه پژوهشی

پیشینه پژوهشی مسأله شبیه سازی انسان، در قالب مقالات، کتب و پایان نامه های منتشر شده در کشور، مورد بررسی قرار می گیرد.

الف) مقالات:

گزارشها، مقالات، مجلات و روزنامه های کشور، از زوایای مختلفی به موضوع شبیه سازی پرداخته اند. برخی از این مقالات تألیفی و عمدتاً ترجمه بوده اند. بیشترین مقالات، دیدگاه دینی خاصی ندارند و بیشتر با نگاه اجتماعی- اخلاقی به مسأله پرداخته اند. برخی از نویسندگان یا مترجمان هم علائق شیعی خود را، در انتخاب متن و نگارش آن نشان داده اند. گاهی هم **نشریه ای** با فقهی شیعه، درباره لوازم دینی این کار به گفتگو پرداخته است.

همچنین برخی نشست ها و جلسات، در مورد این مسأله برگزار شده و گزارش آن انتشار یافته، مانند: «گزارش پیرامون شبیه سازی انسان» یا «سلسله جلسات کانون طلوع؛ موضوع: شبیه سازی انسان».

ب) کُتب:

از جمله کتاب های منتشر شده درباره موضوع شبیه سازی انسان، می توان به موارد زیر اشاره نمود:

- ۱- «شبیه سازی انسان، بیم ها و امیدها»، تألیف غلامرضا نور محمدی.
که مؤلف پس از پرداختن به مباحث پزشکی شبیه سازی، در فصل پنج، به شبیه سازی از منظر اخلاق پزشکی پرداخته، در فصل شش، آن را از دیدگاه ادیان بررسی نموده، در فصل هفت، دیدگاه موافقان و سپس در آخرین فصل دیدگاه مخالفان را بیان نموده است.
- ۲- «اخلاق زیستی (بیواتیک) از منظر حقوقی» مجموعه مقالات
این کتاب، جلد اول از مجموعه مقالات و خطابه هایی است که در همایش بین المللی اخلاق زیستی ارائه شده است. این گردهمایی علمی، با همکاری بخش فرهنگی سفارت فرانسه، دانشگاه علامه طباطبایی و سازمان سمت در تهران، برگزار شده است.
- ۳- «قرن بیوتکنولوژی» ترجمه حسین داوری

این اثر درباره ابعاد، پیامدها و لوازم انقلاب ژنتیکی و شبیه سازی حیوانی و انسانی تألیف شده است.

ج) پایان نامه ها:

در سالهای اخیر، چندین پایان نامه در این زمینه تدوین شده است از جمله:

- ۱- «شبیه سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام» سید حسن اسلامی اردکانی، رساله دکتری
- ۲- «فرآیند جرم انگاری شبیه سازی انسان در حقوق داخلی و بین الملل» محمد جعفر ساعد، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی
- ۳- «فقه و چند مسأله مستحدثه پزشکی» زهرا فتاح زاده، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم

در ادامه به بررسی فصول مختلف این نوشتار می پردازیم؛

این پایان نامه به شیوه مذکور و در پنج فصل، تنظیم شده است، که به اختصار، به آن اشاره می گردد:

فصل اول با عنوان « مفاهیم بنیادی در پدیده شبیه سازی»، در سه بخش کلی تدوین شده که در آن، پس از بیان تعاریف و اصطلاحات، به بررسی انواع و مراحل مختلف شبیه سازی انسانی پرداخته می شود و در پایان نیز، با نگاهی اجمالی به دیدگاه کُتب آسمانی در مسأله آفرینش، موضوع شبیه سازی انسان از منظر عالمان مسیحی و یهودی، مورد بررسی اجمالی قرار می گیرد.

فصل دوم با عنوان «شبیه سازی انسان از منظر مخالفان و موافقان»، در دو بخش کلی تنظیم گردیده و در آن، مسأله شبیه سازی انسان از منظر دانشمندان، بدون توجه به نوع نگرش مکتبی یا دینی آنها مورد بررسی قرار می گیرد، بعبارت دیگر، دیدگاه عقلا (بما هم عقلا) در این خصوص بیان می شود.

در فصل سوم تحت عنوان «شبیه سازی انسان از منظر فقه»، نظرات فقیهان اهل سنت و اهل تشیع، در خصوص این مسأله، مورد بررسی و تحلیل قرار می گیرد و جواز یا عدم جواز آن از منظر فقیهان مکتب اهل بیت علیهم السلام، بیان می گردد.

فصل چهارم با عنوان «شبیه سازی انسان از منظر حقوق»، به بررسی حقوق انسان شبیه سازی شده از سه منظر " فردی"، " اجتماعی" و " بین المللی" می پردازد.

در فصل پنجم با عنوان «شبیه سازی انسان از منظر اخلاق»، دیدگاه های مختلف در رابطه با مغایرت یا عدم مغایرت شبیه سازی انسانی با اخلاق، مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد و در پایان، از مباحث مذکور نتیجه گیری شده و پیشنهادی مبنی بر ضرورت تأسیس دبیرخانه ای دائمی، به منظور بررسی تَوَاقُنِ فقهی و فنی مسائل مستحدثه، مانند شبیه سازی انسان، ارائه گردیده است.

امید آنکه این کمترین، قدمی هر چند کوچک در امتداد مسیر روشن مکتب اهل بیت علیهم السلام، باشد.

فصل اول

مفاهیم بنیادی

در پدیده شبیه سازی